

УДК 101:330(33.025.87)

Глушко Т.П.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ЯК СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

У статті проаналізовано соціально-практичну роль ідеології економічного націоналізму для забезпечення добробуту суспільства. На основі аналізу сучасних філософсько-економічних досліджень показано, що саме стратегії економічного націоналізму є тим базовим фундаментом економічної практики, який забезпечує умови для розвитку виробничого сектора, а отже й реального економічного зростання націй. Тоді як вплив неоліберальної економічної ідеології та відповідних їй стратегій, навпаки, сприяють занепаду національних економічних систем.

Ключові слова: економічний націоналізм, протекціонізм, стратегія, середній клас, ідеологія, неолібералізм, виробництво, капітал.

Глушко Т.П. Экономический национализм как стратегия социального благосостояния. В статье проанализовано социально-практическую роль идеологии экономического национализма для обеспечения благосостояния общества. На основе анализа современных философско-экономических исследований показано, что именно стратегии экономического национализма являются тем базовым фундаментом экономической практики, который обеспечивает условия для развития производственного сектора, а следовательно и реального экономического роста наций. Тогда как влияние неоліберальной экономической идеологии и соответствующих ей стратегий, наоборот, способствуют упадку национальных экономических систем.

Ключевые слова: экономический национализм, протекционизм, стратегия, средний класс, идеология, неоліберализм, производство, капитал.

Hlushko T. Economic nationalism as a strategy of social welfare. The article is analyses practical role of the ideology of economic nationalism and its influence on social welfare. On the analysis of modern philosophical-economic researches has been showed that the strategies of economic nationalism are the basic foundation for economic practice, which provides conditions for development of real production sector, and, hence, an economic growth of nations. While the influence of neoliberal economic ideology and its strategies are contributing to the stagnation of national economic systems.

Keywords: economic nationalism, protectionism, strategy, middle class, ideology, neoliberalism, production, capital.

Дискурс економічного націоналізму сформувався на основі фундаментальних досліджень німецького економіста Ф. Ліста, який є автором основних принципів та постулатів даного напрямку. При цьому філософсько-економічній спадщині цього

мислителя присвячено не достатньо уваги для широкої популяризації його ідей. Сучасна економічна теорія майже не досліджує його здобутків, оскільки головним її орієнтиром є феномен, який німецький дослідник піддавав нищівній критиці. Так, категорія «вільний ринок» аналізувалася Ф. Лістом як доцільна тільки в одному випадку, а саме у разі повноцінного розвитку усіх національних економік, проходження ними усіх етапів становлення потужної та самодостатньої економічної системи, виробничі потенціали яких будуть повністю реалізованими.

Відповідно, запропонована ним стратегія міжнародної економічної взаємодії передбачала формування економічної ідеології, яка суттєво суперечила пріоритетам прибічників відкриття ринків, незалежно від рівня розвитку національних економік. Разом з тим, практичні виміри впровадження стратегій економічного націоналізму у межах Сполучених Штатів надто широко не афішуються й цьому феномену присвячено не так багато праць. Але, наприклад, дослідницька розвідка Д. Франк «Купуй американське: нерозказана історія економічного націоналізму» [10], влучністю своєї назви досить показово ілюструє свідоме замовчування протекціоністської політики США по відношенню до власного ринку, адже «експортують» вони розвитковим країнам зовсім іншу ідеологію економічного «зростання».

Економічна ж ідеологія, як важливий вимір життєвіту соціальних діячів, визначає основні смислові вектори та перспективи розвитку економічної системи будь-якого суспільства. Так, неоліберальна економічна ідеологія сформувала систему цінностей та настанов, які спричинили поширення та вплив демократичної форми правління, однак, у кінцевому підсумку, сприяли кризі як самої представницької демократії, так й сформованої нею структури економічних процесів. Ідеологічні ж виміри економічного націоналізму, який поступово виходить у сучасному світі на більш впливові позиції, стали свого часу надійним підґрунтям для розвитку потужних економічних націй у Європі та за її межами і постають на рівні сучасних глобалізаційних процесів як досить дієва альтернатива неоліберальним принципам.

Однак, доцільність такої альтернативи сучасні неоліберали активно спростовують й усіяко критикують, тоді як її затребуваність на рівні представників так званого «середнього класу» тільки зростає. Про що, зокрема, свідчать результати вибору сучасного американського суспільства на користь політичних програм соціального розвитку, що передбачають суттєві прояви економічного націоналізму. Адже безвідповідальність економічної політики неолібералів – як то масове кредитування банківським сектором ненадійних позичальників – стала причиною фінансової кризи світового масштабу та спричинила тяжкі соціально-економічні наслідки на глобальному рівні.

Така «економічна» дія проілюструвала відповідні «переваги» відкритих економік щодо розвиткових суспільств й спричинила додаткову активацію аналітики проектів економічного націоналізму в умовах глобального світу. Соціально-економічний експеримент неолібералізму продемонстрував його деструктивні практичні наслідки та засвідчив потребу формування власної економічної ідентичності суспільств. Таким чином, самодостатність внутрішніх економічних процесів як таких, що визначають специфіку та рівень економічно розвитку соціальних систем, стає важливим трендом

сьогодення. Відповідно, надзвичайно суттєвим елементом формування економічної ідентичності на рівні управління сучасними соціальними системами стає усвідомлення деструктивності чужої економічної ідеології у контексті організації соціально-економічного простору, адже ідеологія має визначати переваги країни, а не консервувати її недоліки.

Важливим показником економічного добробуту суспільства є наявність так званого середнього класу. Адже саме середній клас є тією специфічною соціальною стратою, від якої значною мірою залежить рівень зростання національного валового продукту та динаміка економічних процесів в середині країни. Так, у нашому суспільстві на рівні масової свідомості сформувався дещо спрощене та не зовсім коректне розуміння сутності цього феномену. Йдеться про сприйняття середнього класу як суспільного прошарку з середньостатистичним рівнем прибутку.

Тоді як середній клас на рівні соціально-економічної практики – це представники малого та середнього бізнесу, тобто підприємці, які створюють робочі місця в країні й в жодний спосіб не залежать від бюджетних коштів. Таким чином, представники середнього класу є самозайнятими робітниками, які отримують прибуток у межах організації діяльності власного бізнесу та забезпечують роботою інших членів суспільства. Відповідно, йдеться зовсім не про середній рівень прибутку, а про створення додаткового капіталу та сприяння розвитку національної економічної системи.

Відповідно, наявність продуктивного та активного середнього класу, як «посередника» між найманими працівниками та чиновниками й бюджетниками, є надзвичайно важливою умовою прогресивного розвитку національної економіки будь-якої країни. Власне наявність національного капіталу, сформованого всередині країни, а не запозиченого у міжнародних інвестиційних фондах, суттєво розвантажує суспільство від міжнародних кредитних запозичень. Якщо ми активно створюємо капітал в середині країни, забезпечуючи сприятливі умови для розвитку малого й середнього бізнесу, ми сприяємо вдосконаленню її економічної системи, котра буде розвиватись, а не стагнувати.

На жаль, останніми десятиліттями ми спостерігаємо в Україні абсолютно зворотній процес, а саме збільшення у геометричній прогресії іноземних інвестицій. Тоді як на сьогодні вже доведено, що такий підхід є вкрай неефективним. Так, у спільному дослідженні таких сучасних економістів як Е. Прасад, Р. Раджан та А. Субраманян доведено, що чим більше країна здійснює внутрішніх інвестицій у власну національну економіку, тим швидше зростає її економіка. І, відповідно, чим більше зовнішніх фінансових запозичень використовує країна, тим повільніше розвивається економіка [див. 11].

Ця ж позиція підтверджується й у дослідженні Ха Джун Чанга, який відзначає, що «принципи неолібералізму – вільний ринок і вільна торгівля – призивають пожертвувати рівністю заради зростання, але у результаті не досягається ні те, ні інше» [8, с. 26]. Адже дослідник наголошує, що за останні двадцять п'ять років, коли відкрились кордони та з'явився вільний ринок, зростання насправді сповільнилося. При цьому фактично усі сучасні країни, в тому числі Великобританія та Сполучені Штати, які ми сьогодні вважаємо такими, що розвивалися засобами впровадження інструментів вільної торгівлі,

насправді створили свій капітал та своє національне багатство на принципах, які цілком і повністю суперечать основним постулатам неоліберальної економіки [див. 8, с. 23].

Як спеціаліст з економічного розвитку Ха Джун Чанг робить особливий акцент на тому факті, що сучасні розвинені країни досить часто у процесі розвитку використовували інструменти економічного протекціонізму, захищаючись від закордонних інвесторів, що абсолютно суперечить принципам розтиражованої Заходом неоліберальної економічної доктрини. Політика протекціонізму в історії розвинених країн підтверджується й у дослідженнях сучасного норвежського економіста Е. Райнерта, який наголошує на тому, що багаті країни стали багатими виключно завдяки протекціоністським заходам, які передбачали захист внутрішнього виробника від іноземної конкуренції засобами введення квот та митних тарифів на імпортовані товари. Дослідник наводить приклади США, Японії та інших розвинених країн.

Але, як влучно відзначає вже згадуваний нами Ха Джун Чанг, сьогодні політика протекціонізму «прямо заборонена сучасними багатосторонніми договорами... і поставлена поза законом міжнародними фінансовими організаціями» [8, с. 24]. Так, досліднику вдалося продемонструвати на історичних прикладах, що Великобританія та США зовсім не є батьківщиною вільної торгівлі. Більше того, тривалий час це були найбільш протекціоністські країни світу. Тоді як ментальні моделі сучасної економічної поведінки у розвиткових країнах «заточені» під рамки ринкових відносин як безальтернативного, єдино правильного бачення сутності економічних процесів та їхньої подальшої еволюції.

Виникає питання, чому представники сучасного західного світу так активно відстоюють «рецепти» вільної торгівлі або так званого «фрітрейдерства» для розвиткових країн?.. Одним із варіантів відповіді може бути теза Е. де Сото: «чим неспокійнішим виглядає світ, то надійнішим прихистком міжнародним грошам стають американські біржі та папери» [6, с. 12]. Тобто, з одного боку, цілком логічно припустити свідомі маніпуляції економічною свідомістю країн, які розвиваються. З іншого – можливий також варіант переконаного відстоювання економічних принципів неолібералізму за умови відсутності фундаментальних знань з історії його розвитку. Але другий варіант є здебільшого ситуацією реципієнтів цієї глобально орієнтованої ідеології, ніж її автентичних носіїв. Хоча варто зважити й на влучне зауваження Г. Мінські про те, що «сьогодні... американські економісти добре натреновані, але погано освічені» [5, с. 37].

Зокрема відомий дослідник наукових парадигм Т. Кун у своїй відомій роботі «Структура наукових революцій» наголошував, що науковці працюють на основі тих моделей, які вивчили у процесі освіти, здебільшого не звертаючи уваги як саме ці моделі здобули статус загальноприйнятих [див. 2]. Тому українські економісти, які отримали освіту, що ґрунтувалася саме на принципах довершеності «прихованої руки» ринку цілком можуть послуговуватися цією теорією на рівні її міфологічного та надто ідеалістичного сприйняття.

Саме економічна міфологія неолібералізму спонукає нас протягом останніх тридцяти років впроваджувати у соціально-економічну практику країни ті ідеї та принципи, які не приносять нашому суспільству жодних ефективних результатів. Ми

формуємо економічні інститути, які не сприяють розвитку потенціалів національної економіки, а навпаки шкодять їй, укріплюючи статус зовнішнього управління господарськими процесами.

Тому варто орієнтуватися не на «забудькуватих» послідовників творців економічного прориву в розвинених країнах, а створювати власне економічне чудо у Східній Європі, яке не є можливим без власної виваженої економічної політики. Як відзначає Е. де Сото, ми дійсно спостерігаємо ситуацію, коли «наступники втратили зв'язок із часами, коли першопроходці, що освоювали американський Захід, відчували брак капіталу» [6, с. 19]. Й хоча дослідник дещо в іншому контексті звертає увагу на цей факт, тим не менше акцентування уваги на даному аспекті хибного сприйняття економічної історії дозволяє нам провести паралелі між цитованим дослідженням та розвідками Е. Райнерта, котрий так само наголошує на невідповідності уявлень сучасних теоретиків-неолібералів з реальною історією розвитку економічних процесів у більшості розвинених країн сьогодення [див. 4].

Формування стратегії й тактики економічного прориву в умовах глобальної економічної кризи є надзвичайно непростим завданням, але що швидше ми наберемося мужності стати на цей шлях, тим більше вірогідність не залишитися назавжди серед безнадійно відсталих країн «четвертого світу», до якого нас зараховують деякі сучасні дослідники [див. 9]. Саме тому варто звернути серйозну увагу на практичну роль державного сектору та його важливість для ефективного розвитку національної економічної системи та її виробничого потенціалу.

Так, інститут державної власності, зокрема на стратегічні підприємства, відіграє значно більшу роль для стабільного розвитку та зростання національної економіки, ніж на цьому наполягають прихильники неоліберальної теорії. Адже варто зважати, що «люди не завжди у стані поокремо укласти такі договори з приватними компаніями завдяки яким буде досягнуто результатів, вигідних для всього суспільства» [1, с. 53]. Державна власність на підприємства досить важлива у напрямі забезпечення високого рівня розвитку промислової політики у межах реального виробничого сектору, сприяння розвитку окремих регіонів та галузей національної економіки, забезпечення дотацій для базових секторів економічного зростання, забезпечення екологічно орієнтованої політики тощо.

Не менш важливі національно орієнтовані фінансові інститути як то спрощена система податків для малого та середнього бізнесу з метою забезпечення умов для розвитку середнього класу та податок на виведений капітал. Розвиток фінансової системи та укріплення національної валюти є також важливими інструментами подолання глобальних та локальних економічних криз. Тоді як вітчизняна монетарна політика у межах сучасних управлінських практик не є надто виваженою, зважаючи на фінансово-кредитну заборгованість перед іноземними інвесторами.

Відмова від економічного популізму, як інструменту перерозподілу впливу олігархічних кланів, теж є одним із ключових аспектів підвищення ефективності економічних процесів. Однак новітня історія нашого суспільства, на жаль, засвідчує його психологічну неготовність до такого кроку. Адже на рівні політичного вибору перевага більшості все ще віддається економічним популістам, які пропонують «швидкі» рішення.

Доки суспільство остаточно не усвідомить неможливість досягнення складних цілей легкими засобами, ми приречені на відтворення так званої «економіки бідності» та перманентної заборгованості без незалежної індустріальної бази.

Застосування так званого міжнародного економічного досвіду, квінтесенцією якого є неолібералізм, на ділі також є одним із проявів популізму, оскільки йдеться про створення абстрактної, а не конкретної моделі економічного розвитку, яка, до того ж, вважається універсальним механізмом для забезпечення добробуту усіх країн. Насправді ж, кожна економічна система має свою власну специфіку, яку в жодному разі не варто недооцінювати [див. 1]. Саме ця специфіка й визначає ті механізми, які будуть більш чи менш дієвими для економічного розвитку й зростання того чи іншого господарського комплексу. Саме тому універсальної економічної програми в принципі існувати не може.

У даному разі йдеться не про протидію глобалізації, а якраз про ефективне вбудовування успішної національної економіки в глобалізаційні практики у такий специфічний, стратегічно продуманий спосіб, який сприятиме подоланню боргової залежності та створенню власної моделі економічного розвитку як це вдалося, наприклад, у південній Кореї чи Сингапурі. Тому важливим завданням сьогодення є формування нової економічної еліти, здатної створити надійні інститути суспільства та закласти підвалини для формування довіри до держави, забезпечивши, у такий спосіб, синергійну ефективність економічних процесів та якісно новий етап у розвитку національної економічної системи українського суспільства.

Пошук нових способів та альтернативних підходів становлення ефективної економіки спонукає нас до критичного аналізу ще одного феномену сучасності, який отримав назву «плутократія» [див. 7]. В цілому, найбільш загальною дефініцією плутократії є уявлення про неї як такий політичний та економічний лад у суспільстві, коли при владі знаходяться найбагатші його представники. В українському суспільстві більш звичним є термін олігархія, але по суті ці терміни тотожні. Непрозорість та неефективність національної економіки якраз і є наслідком її олігархізації та супутної їй корупційності. Остання є, у свою чергу, причиною відсутності економічної довіри, без якої працюючий механізм надійної економічної політики не може бути сформований.

Феномен олігархізму та нерівномірного розподілу доступу до матеріальних і фінансових благ так само є несприятливим чинником для національних економік, які прагнуть розвиватися, а не виживати. По-перше українські олігархи приватизують стратегічні державні підприємства, що не робить їх ефективними власниками, оскільки амортизаційні витрати у сферу їх економічних інтересів здебільшого не входять. Тоді як економічний інтерес продуктивного власника передбачає перманентне оновлення засобів виробництва та вдосконалення виробничих технологій.

Сировинно орієнтована економіка сучасної України не передбачає такої можливості, ми не виробляємо кінцевого продукту. А без наявності реального економічного сектору національна економіка може тільки стагнувати й, за визначенням, не може розвиватися, що, до речі, на практиці доведено сучасним Китаєм та політикою повторної індустріалізації в США, які поступово повертають виробничі потужності в

країну. Виявилось, що економіка не може бути суто фінансовою, вона повинна бути виробничою, на чому свого часу наголошував неокейнсіанець Г. Мінські [див. 5].

Таким чином, ключовим компонентом ефективної економіки є саме створення нових робочих місць, адже «підтримка повної зайнятості та скорочення масштабів бідності й нерівності має важливе значення для забезпечення фінансової та економічної стабільності» [5, с. 29]. Відповідно, становлення політики економічного протекціонізму було свого часу закономірним етапом розвитку самодостатніх економічних систем, а його відродження у сучасному світі є цілком обґрунтованим, зважаючи на глобальні кризи останніх десятиліть. Кожна країна в умовах глобалізаційних процесів дійсно має віднайти свій власний шлях до успіху, як це вдалося зробити провідним країнам світу.

Отже, суть економічного націоналізму полягає у використанні всіх доступних інструментів для стимулювання національного виробника та промисловості країни з метою забезпечення можливостей для конкуренції на міжнародній арені. Основною метою, у такий спосіб, має бути інвестування в національні робочі місця та технологічне оновлення інфраструктури. Відповідно й нова, національно орієнтована економічна політика має передбачати протекціонізм внутрішнього виробника та створення умов для малого й середнього бізнесу всередині країни, тобто становлення середнього класу.

Тільки після етапу повноцінної реалізації такого підходу варто впроваджувати принципи вільного ранку. Саме на цьому наголошував й Ф. Ліст, обґрунтовуючи недалекоглядність лібералізації економічних процесів в умовах, коли національна економіка ще не сформувалась у повній мірі. Вивчення економічного досвіду Німеччини кінця позаминулого століття у контексті взаємодії з тогочасною Британською імперією свідчить, що такий підхід дійсно є дієвим. Національна система політичної економії Ф. Ліста, яку взяв на озброєння О. фон Бісмарк, дійсно була надзвичайно важливим внеском у розробку продуктивних економічних стратегій німецької держави, яка сьогодні є локомотивом європейської економіки.

Таким чином, підсумовуючи все вище сказане, можемо зробити висновок, що економічний націоналізм, як фундаментальна ідеологія прогресивного економічного розвитку, є не просто історичним надбанням. Політика економічного націоналізму за своїми змістовними особливостями орієнтована на формування стабільно працюючого виробничого ядра та забезпечення суспільства власним внутрішнім «економічним базисом». Відповідно, економічний шлях України, яка рухається сьогодні неоліберальним маршрутом потребує суттєвих корективів у напрямі контролю за рухом національного капіталу, а також визначення національного плану щодо розвитку основних галузей вітчизняної промисловості, зокрема визначення провідних стратегічних галузей. В умовах сучасного світу це має бути, перш за все, створення бази для виробництва високотехнологічних продуктів. Саме міра вирішення цих складних завдань на рівні соціально-економічної практики визначатиме місце нашої країни на гео-економічній мапі світу.

Література:

1. *Деттер Д., Фьольстер С.* Державне багатство народів. Як управління державними активами може посилити чи підірвати економічне зростання / пер. з англ. І. Піонтківської. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 328 с.
2. *Кун Т.* Структура научных революций / пер. з англ. И.З. Налетова. Москва: АСТ, 2009. 317 с.
3. *Лист Ф.* Национальная система политической экономии // Лист Ф. Национальная система политической экономии... / В. А. Фадеев (сост. и предисловие). М. : Европа, 2005. С. 21-256.
4. *Райнерт Е.* Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. Пер. с англ.: Н. Автономовой. М.: ВШЭ, 2011. 384 с.
5. *Рей Р.* «Я ж вам казав!» сучасна економіка за Гайманом Мінськи / пер. з англ. О. Вальчишен та ін. К.: Наш Формат, 2018. 288 с.
6. *Сото де Е.* Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на заході і ніде більше / пер. з англ. М. Климчук. К.: Наш Формат, 2017. 332 с.
7. *Фріланд Х.* Плутократи. Епоха нових багатих і занепад старої системи / пер. з англ. М. Климчука. К.: Наш Формат, 2017. 328 с.
8. *Ха Джун Чанг.* Злые самаритяне. Миф о свободной торговле и секретная история капитализма / пер. А. Коробейников. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. 256 с.
9. *Шарма Р.* Прорывные экономики. В поисках следующего экономического чуда / пер с англ. О. Медведь. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 352 с.
10. *Frank D.* Buy American: The Untold Story of Economic Nationalism / Dana Frank. Boston: Beacon Press, 2000. 336 p.
11. *Prasad E., Rajan R., and Subramanian A.* The Paradox of Capital, 2007 // <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2007/03/prasad.htm>

УДК 141:168.(092)

Шушкевич Є.М.**Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова**

ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ «ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ТРАКТАТУ» Л.ВІТГЕНШТАЙНА НА ПРЕДСТАВНИКІВ ВІДЕНСЬКОГО ГУРТКА

Стаття присвячена аналізу впливу «Логіко-філософського трактату» Людвіга Вітгенштайна на формування поглядів представників Віденського гуртка. Показується що досить часто зближення поглядів Людвіга Вітгенштайна і представників Віденського гуртка сильно перебільшується. Не дивлячись на те, що в поглядах австрійсько-британського філософа, та представників Віденського гуртка, особливо Рудольфа Карнапа є схожі моменти, в ряді принципів питань, а щодо, наприклад, ролі і місця метафізики, їхні погляди суттєво відрізняються.

Ключові слова: «Логіко-філософський трактат», філософія, метафізика, позитивізм, наука, Віденський гурток.

Шушкевич Е. К вопросу о влиянии «Логико-философского трактата» Людвиг Витгенштейна на представителей Венского кружка». Стаття посвящена анализу влияния «Логико-философского трактата» Людвиг Витгенштейна на формирование